

Paweł Popieliński

Instytut Studiów Politycznych PAN
ORCID: 0000-0001-7137-813X
popielinski@isppan.waw.pl

Niezależna Komisja ds. Antycyganizmu w Niemczech i efekty jej działalności

Wstęp

W 2019 r. rząd Republiki Federalnej Niemiec powołał do życia Niezależną Komisję ds. Antycyganizmu (niem. Unabhängige Kommission Antiziganismus, dalej: Niezależna Komisja). Jako specjalna komisja rządu federalnego zajęła się ona problemem antycyganizmu we współczesnych Niemczech. Jej głównym zadaniem jest opracowanie sposobów zwalczania tego zjawiska, które jest mocno zakorzenione w Niemczech, i zapobiegania kolejnym jego przejawom. Uprzedzenia wobec Sinti i Romów istnieją od wielu wieków, praktycznie od chwili przybycia Sinti w XIV w. na tereny Rzeszy Niemieckiej. Inicjatorem powstania tej specjalnej komisji była Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów (dalej: Centralna Rada), która jest organizacją dachową mniejszości romskiej w Niemczech. Po wielu latach postulowania do władz niemieckich o stworzenie takiej komisji zostało to zrealizowane. Jest to bardzo ważny krok dla społeczności romskiej w Niemczech w kierunku zapobiegania zjawisku antycyganizmu i zwalczania go.

Zamierzeniem autora jest ukazanie działalności Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu. Skupi się on na przedstawieniu pierwszego raportu Niezależnej Komisji, pierwszych efektów jej działalności oraz odniesieniu się do nich Centralnej Rady Niemieckich Sinti i Romów w imieniu społeczności romskiej żyjącej w Niemczech.

W pracy wykorzystano metodę instytucjonalno-prawną oraz krytyczną analizę treści zebranych materiałów podczas przeprowadzonej kwerendy bibliotecznej w Stadtsbibliothek w Berlinie i monitoringu stron mniejszości romskiej w Niemczech. Autor stawia tezę, że powołanie i działalność Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu

instytucjonalnie przyczynia się do zwalczania antycyganizmu w Republice Federalnej Niemiec i zapobiegania kolejnym jego przejawom. Istotnym pytaniem badawczym jest, czy działalność Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu, jej zalecenia i postulaty zawarte w raporcie dają podstawę władzom niemieckim do zajęcia się problematyką antycyganizmu i przeciwdziałaniem temu zjawisku na poziomie federalnym, związkowym i lokalnym?

Antycyganizm

Romowie w Europie, w tym pokrewne im grupy (m.in. Sinti), stanowią duże, rozproszone zbiorowości, żyjące często w dużej izolacji od otoczenia. Według różnych szacunków na naszym kontynencie żyje od 10 do 12 mln osób pochodzenia romskiego. Zdecydowana większość tej społeczności mieszka w środkowo-wschodniej Europie oraz na Bałkanach. Szacuje się, że na terenie Unii Europejskiej mieszka 6 mln osób pochodzenia romskiego¹. W państwach Europy Zachodniej społeczności romskie nie stanowią znaczącej liczebnie zbiorowości w ogólnej liczbie ludności.

Członkowie społeczności romskich często stają się ofiarami dyskryminacji, mają utrudniony dostęp przede wszystkim do edukacji i rynku pracy. Do ich społecznego wykluczenia przyczynia się w szczególności życie w skromnych warunkach oraz niski poziom wykształcenia lub jego brak. Do ich największych problemów należy zaliczyć: brak zatrudnienia, dostępu do mieszkań, edukacji, służby zdrowia i silnie zakorzenione stereotypy².

W Europie od średniowiecza społeczności romskie (Cyganie) ze względu na odmienny kolor skóry, wygląd i kulturę zmagają się z wykluczeniem i dyskryminacją. W III Rzeszy Sinti i Romowie zostali uznani przez władze państwowe za osoby aspołeczne, szkodliwe społecznie i niezdolne do pracy, oraz poddani dyskryminacji i eksterminacji³. Trzeba podkreślić, że ich sytuacja w hitlerowskich Niemczech poprzedzona była długowiekową tradycją uprzedzeń, prześladowań i odrzucenia społecz-

¹ *EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation for 2020–2030*, European Commission, Brussels 2020, s. 1: <https://commission.europa.eu/document/download/99cc0720-68c2-4300-854f-592bf21dceaf_en?filename=eu_roma_strategic_framework_for_equality_inclusion_and_participation_for_2020_-_2030.pdf&prefLang=pl> [dostęp: 22 I 2024].

² *Jak poprawić los Romów w UE?*, Parlament Europejski, [b.d.m.w]: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_post_story/2008/PL/03A-DV-PRESSE_STO\(2008\)01-25\(19645\)_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_post_story/2008/PL/03A-DV-PRESSE_STO(2008)01-25(19645)_PL.pdf)> [dostęp: 22 I 2024]. Por. M. Kołaczek, *The Influence of European Integration on the Ethnic Mobilization of Roma People – the Case of Hungary*, [w:] *Situation of the Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia*, vol. 3, ed. J. Balvin, Ł. Kwadrans, Foundation of Social Integration Prom, Wrocław 2012, s. 57; P.J. Krzyżanowski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Romów – uwagi w kontekście krajowych strategii integracji Romów do 2020 roku*, [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, wyd. 2, red. J. Faryś, P.J. Krzyżanowski, B.A. Orłowska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 61, 69–73; L. Olmazu, *Roma/Gypsies in Europe – Exodus or Invasion? The „Culture of Poverty” and the East-West Roma Migration*, Research Paper, 2006, s. 40–47.

³ G.E. Schafft, *Od rasizmu do ludobójstwa. Antropologia w Trzeciej Rzeszy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 178.

nego⁴. W hitlerowskiej, rasistowskiej terminologii stosowano pojęcie „Cygan”. Od tego czasu słowo to jest mocno nacechowane negatywnie, a od kilku dekad uważane za niepoprawnie politycznie. Od lat 90. XX w. stosuje się ogólny termin „Romowie”, a w przypadku krajów niemieckojęzycznych – „Sinti i Romowie”.

Sinti są grupą pokrewną Romom i tak jak oni pochodzą z Indii. Stanowią część narodu romskiego i posługują się dialektem północno-zachodniej odmiany języka romskiego. Od ponad sześciu wieków mieszkają w niemieckojęzycznych krajach (na terenach dzisiejszych Niemiec, Austrii i Szwajcarii) oraz we Francji⁵. Romowie zaś przybyli na terytorium Niemiec w XIX w. z Europy Wschodniej. Obecnie szacuje się, że w RFN mieszka 60 tys. niemieckich Sinti oraz ponad 10 tys. niemieckich Romów. Natomiast liczebność Romów przybyłych w ostatnich trzech dekadach z Europy Środkowo-Wschodniej oraz z państw bałkańskich jako uciekinierów lub migrantów do pracy szacuje się na ponad 60 tys.⁶. Niemieccy Sinti i Romowie są od wielu pokoleń obywatelami Niemiec. W tym państwie są jedną z czterech (poza Duńczykami, Serbołużyczanami i Fryzami) oficjalnie uznanych mniejszości narodowych na mocy ratyfikowanej przez Republikę Federalną Niemiec w 1997 r. Ramowej Konwencji o Ochronie Mniejszości Narodowych oraz w 1998 r. Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych. Niemcy uznały ich za mniejszość narodową z własnym językiem *romani* i zobowiązały się do ich prawnej ochrony i wsparcia⁷.

Jednak należy pamiętać, że do dziś społeczność romska w Niemczech, zarówno niemieccy Sinti i Romowie, jak i nowo przybyli Romowie z różnych krajów Europy, są spostrzegani przez Niemców zwykle negatywnie i nieraz dochodzi do ich stygmatyzacji i dyskryminacji. Nadal istnieje wśród znacznej części narodu niemieckiego duży resentyment wobec społeczności romskiej. Według nich Sinti i Romowie nie pasują do społeczeństwa, więc uważają ich m.in. za „pasożytów społecznych”, którzy żyją z zasiłków, żebrzą na ulicach i kradną. Taki obraz społeczności romskiej jest przedstawiany i podsycany przez środki masowego przekazu oraz niektóre partie polityczne (obecnie głównie przez AfD – Alternative für Deutschland) i niektórych polityków (nie tylko wspomnianej partii). Obraz „Cygana” składa się ze stereotypów i resentymentów,

⁴ Por. M.G. Gerlich, *Porrajmos/Samudaripen. Refleksje o romskiej Zagładzie*, [w:] *Ład społeczny i jego przedstawienia. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Wodza*, red. T. Nawrocki, W. Świątkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s. 209–211.

⁵ P. Popieliński, *Uwarunkowania prawne i społeczne Sinti i Romów w RFN w przeszłości i teraźniejszości*, „Studia Romologiczne” 2015, nr 8, s. 44. Więcej na ten temat zob. A.M. Fraser, *Dzieje Cyganów*, PIW, Warszawa 2001; K. Reemtsma, *Sinti und Roma: Geschichte, Kultur, Gegenwart*, Beck, München 1996.

⁶ Ch. Brüggemann, S. Hornberg, E. Jonuz, *Heterogenität und Benachteiligung – die Bildungssituation von Sinti und Roma in Deutschland*, [w:] *Die Bildungssituation von Roma in Europa*, Hrsg. S. Hornberg, Ch. Brüggemann, Waxmann, Münster i in. 2013 (Studien zur International und Interkulturell Vergleichenden Erziehungswissenschaft, 16), s. 97: <https://www.pedocs.de/volltexte/2024/28859/pdf/Hornberg_Brueggemann_2013_Die_Bildungssituation.pdf> [dostęp: 22 I 2024].

⁷ Por. R. Rose, *Sinti und Roma als Bürger dieses Staates. Eine Minderheit zwischen politischer Anerkennung und alltäglicher Diskriminierung*, [w:] *Minderheiten in Deutschland. Assimiliert, integriert, diskriminiert?*, Hrsg. K.E. Becker, Worms-Verlag, Worms 2011, s. 79.

które są osadzone głównie w historii, szczególnie z okresu propagandy III Rzeszy. A to przekłada się na stygmatyzację, a czasem na przemoc wobec Sinti i Romów żyjących w Niemczech⁸.

Po raz pierwszy termin „antycyganizm” pojawił się w latach 20. ubiegłego wieku. Od lat 80. XX w. toczą się dyskusje w środowisku naukowym, politycznym i społecznym na temat tego pojęcia i zjawiska, które opisuje. Jednak do tej pory trudno jest przyjąć właściwą definicję tego terminu, tak aby usatysfakcjonować wszystkie środowiska. Z tego względu Niezależna Komisja ds. Antycyganizmu w swoim raporcie sporządzonym dla niemieckiego rządu federalnego używa go na określenie systematycznej dyskryminacji Sinti i Romów. Autorzy raportu stosują go zamiennie z pojęciem „rasizm wobec Sinti i Romów”.

Mimo problemów z definicjami antycyganizmu (istnienie wielu różnych definicji) na potrzeby niniejszego artykułu należy wyjaśnić, jak rozumie go autor. Z reguły służy on do wyrażania negatywnych stereotypów i postaw antyromskich. Antycyganizm jest specyficzną formą rasizmu, złożonym zjawiskiem społecznym, które objawia się przede wszystkim w niechęci, mowie nienawiści, przemocy i dyskryminacji w stosunku do pojedynczych członków i całej społeczności romskiej. Innymi słowy, są to specyficzne stereotypy i resentymenty wobec społeczności romskich, które powstały na przestrzeni kilku wieków ich koegzystencji z narodami europejskimi⁹.

Jak stwierdził Emran Elmazi, dyrektor naukowy Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów (niem. Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma): „Jest to historycznie istniejący konstrukt, który jest skierowany przeciwko grupom, które jako tzw. Cyganie są postrzegane i stygmatyzowane. Sinti i Romowie są szczególnie tą formą rasizmu dotknięci. Ponieważ ten konstrukt często pozostawia swoje piętno na członkach naszej mniejszości. Prowadzi to do stygmatyzacji, złego traktowania, a w niektórych przypadkach do ataków fizycznych”¹⁰.

Dzisiejszy antycyganizm w bardzo wielu państwach, w tym w Niemczech, jest szeroko rozpowszechniony i głęboko zakorzeniony w społeczeństwie oraz instytucjach państwowych i społecznych. Objawia się on w różnych formach, takich jak na przykład: przemoc symboliczna, słowna, fizyczna, eksmisje, nierówne traktowanie i dyskryminacja w życiu społecznym i politycznym. Sinti i Romowie zmagają się ze stygmatyzacją i negatywną stereotypizacją, dyskryminacją, w szczególności w obszarach edukacji, zatrudnienia, zdrowia, mieszkalnictwa, mową nienawiści w środkach masowego przekazu, w dyskursie publicznym i politycznym, nieodpowiednią ochroną

⁸ Por. P. Popieliński, *Migracje Romów z Europy Środkowo-Wschodniej i Bałkanów do Niemiec po 1990 r. Konteksty bezpieczeństwa*, „Wschodnioznawstwo” 2016, s. 190–191, tenże, *Uwarunkowania prawne...*, s. 48–49; B. Mihok, P. Widmann, *Sinti und Roma als Feindbilder*, „Die Bundeszentrale für politische Bildung” [online], 13 I 2006 [dostęp: 22 I 2024]: <<http://www.bpb.de/izpb/9720/sinti-und-roma-als-feindbilder>>.

⁹ Zob. M. End, *Antiziganismus: Definition, Erscheinungsformen, Funktionen*, „Bürger & Staat” 2018, H. 1/2; *Antiziganismus: Soziale und historische Dimensionen von „Zigeuner“- Stereotypen*, Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Heidelberg 2015.

¹⁰ E. Elmazi, *Was ist Antiziganismus?*, „Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend” [online, dostęp: 21 I 2024]: <<https://www.demokratie-leben.de/magazin/magazin-details/was-ist-antiziganismus-55>>.

ofiar i utrudnionym dostępem do wymiaru sprawiedliwości, z nierównym traktowaniem przez instytucje państwowe i społeczne, w tym urzędników, policjantów, nauczycieli, pracodawców, wynajmujących lokale mieszkalne czy polityków¹¹.

W kwestii antycyganizmu Niezależna Komisja stwierdziła przede wszystkim, że rozwinął się on na przestrzeni wieków i wyraźnie odróżnia się od innych form dyskryminacji rasowej. Jest złożonym strukturalnie i instytucjonalnie zjawiskiem we współczesnej Europie, nakładającym się historycznie i elastycznie dostosowującym do zmieniających się warunków społecznych. Ponadto uważa ona, że skutki niemieckiego ludobójstwa w okresie III Rzeszy są widoczne w historii Republiki Federalnej Niemiec po 1945 r. Do tej pory nie pojawiła się zakrojona na szeroką skalę społeczna inicjatywa rewizji istniejących po 1945 r. antycyganistycznych wzorców interpretacji i działania, a także instytucjonalnych mechanizmów dyskryminacji mniejszości. Pamiętanie i pogodzenie się z ludobójstwem Sinti i Romów oraz radzenie sobie z jego następstwami muszą być głównymi punktami odniesienia dla dzisiejszego zrozumienia antycyganizmu. Doświadczenia osób dotkniętych tym zjawiskiem są prawie niewidoczne w dyskursie publicznym, a ludobójstwo Sinti i Romów do dziś nie zagościło w pamięci zbiorowej społeczeństwa większościowego¹².

Powstanie Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu i jej pierwszego raportu

Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów¹³ przez wiele lat domagała się od państwa niemieckiego utworzenia na poziomie federalnym komisji, która zajęłaby się problematyką antycyganizmu, jego zwalczaniem oraz zapobieganiem mu. Organizacja dachowa Sinti i Romów w Niemczech chciała, aby taka komisja działała na podobieństwo powstałej we wrześniu 2009 r. Niezależnej Grupy Ekspertów ds. Antysemityzmu¹⁴.

---

¹¹ *Civil Society Monitoring Report on Implementation of the National Roma Integration Strategy in Germany*, European Union, Brussels 2020, s. 13–35; *Monitoring zur Gleichbehandlung von Sinti und Roma & zur Bekämpfung von Antiziganismus*, Zentralrat Deutscher Sinti und Roma, Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Sozialfabrik/Forschung und Politikanalyse, Heidelberg 2018, s. 23–53.

¹² *Bericht der Unabhängigen Kommission Antiziganismus. Perspektivwechsel – Nachholende Gerechtigkeit – Partizipation*, Deutscher Bundestag, 19. Wahlperiode, Drucksache 19/30310, 21 V 2021, s. 10–12.

¹³ Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów jest organizacją dachową skupiającą stowarzyszenia mniejszości romskiej w RFN. Jest reprezentantem społeczności romskiej żyjącej w Niemczech. Na czele organizacji stoi Romani Rose, który w zagładzie Sinti i Romów w okresie III Rzeszy stracił kilkunastu członków najbliższej rodziny. Jest współzałożycielem i wieloletnim przewodniczącym Centralnej Rady oraz zasłużonym działaczem na rzecz praw obywatelskich dla Sinti i Romów w RFN. Więcej na temat działalności Centralnej Rady zob. „Zentralrat Deutscher Sinti und Roma” [online, dostęp: 18 II 2024]: <<https://zentralrat.sintiundroma.de/>>.

¹⁴ *Der unabhängige Expertenkreis Antisemitismus*, „Bundesministeriums des Innern und für Heimat” [online, dostęp: 5 II 2024]: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/themen/heimat-integration/expertenkreis-antisemitismus/antisemitismus-in-deutschland-bericht.pdf;jsessionid=40F10A555915AEACB856F0B4B9970C3E.live891?__blob=publicationFile&v=5> s. 4 i in.

2 lipca 2014 r. posłowie frakcji Sojuszu 90 (Bündnis 90) i Zielonych (Die Grünen) złożyli w Bundestagu wniosek w sprawie powołania odpowiedniej komisji zajmującej się tematem antycyganizmu. Dyskusja nad wnioskiem odbyła się na posiedzeniu parlamentu, po czym został on skierowany do Komisji Praw Człowieka i Pomocy Humanitarnej, Komisji Spraw Wewnętrznych oraz Komisji ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży. W maju 2015 r. Centralna Rada wystosowała apel do Komisji Spraw Wewnętrznych niemieckiego Bundestagu o „podjęcie decyzji przez rząd federalny w sprawie powołania Grupy Ekspertów ds. Antycyganizmu”. Rada ta opracowała także projekt dokumentu Wymagania dla Komisji Ekspertów ds. Antycyganizmu, który stanowił podstawę do dalszych dyskusji. W umowie koalicyjnej CDU, CSU i SPD na 19 kadencję Bundestagu uzgodniono, że zostanie powołana komisja ekspertów zajmująca się problemem uprzedzeń w stosunku do Romów i Sinti w Niemczech. Bundestag 22 marca 2019 r. większością głosów przyjął wniosek koalicyjnych partii CDU/CSU i SPD „Zwalczanie antycyganizmu”. Centralna Rada po wielu latach zabiegów doczekała się utworzenia Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu. Komisja została powołana do życia 27 marca 2019 r. i zaczęła działać przy Federalnym Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, Budownictwa i Ojczyzny. Zajęła się ona systematyczną ewidencją wszystkich przejawów dotyczących antycyganizmu, ale też została zobowiązana do przedstawienia władzom państwowym konkretnych zaleceń dotyczących działań w celu jego zwalczania i zapobiegania¹⁵.

Do udziału w pracach komisji powołano kilkunastu ekspertów, głównie naukowców, reprezentujących różne dziedziny nauki. Podjęli się oni naukowego przedstawienia w formie raportu różnorodnych przejawów i wymiarów antycyganizmu w Republice Federalnej Niemiec. Na przeszkodzie w pracy nad nim stanęła nasilająca się w tym czasie pandemia COVID-19. Utrudniała ona prace zespołowi działającemu w komisji. Ze względu na zakazy i ograniczenia wynikające z pandemii zaplanowane działania dotyczące prac nad raportem nie były możliwe do zrealizowania lub musiały zostać zmodyfikowane – dostosowane do pandemicznych realiów. Członkowie komisji nie mogli prowadzić kwerend bibliotecznych i archiwalnych ani odbywać służbowych wyjazdów. Szczególne problemy dotyczyły spotykania się, współpracy i omawiania efektów pracy oraz konsultacji z organizacjami Sinti i Romów, organizacjami pozarządowymi, instytucjami państwowymi i społecznymi, czy też nawiązywania kontaktów i wymiany informacji ze społeczeństwem. Wprowadzone lockdowny wymusiły na członkach komisji prowadzenie całej działalności za pomocą Internetu. To wszystko przyczyniło się do spowolnienia prac nad sporządzeniem stosownego raportu¹⁶.

Jednak mimo problemów organizacyjnych spowodowanych pandemią pod koniec marca 2021 r., po dwóch latach działalności Niezależnej Komisji, powstał ponad 500-stronicowy raport zatytułowany *Raport Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu. Zmiana perspektywy – nadrabiająca zaległości sprawiedliwość – partycypacja* (niem. *Bericht der Unabhängigen Kommission Antiziganismus. Perspektivwechsel – Nachholende Gerechtigkeit – Partizipation*). Poświęcony został całemu spektrum tego zjawisk w Niemczech – od średniowiecza po czasy współczesne. Przedstawiono w nim z różnych per-

¹⁵ *Antrag der Fraktionen der CDU/CSU und SPD, „Antiziganismus bekämpfen”*, Bundestag Drucksache 19/8546, 19 III 2019, s. 1.

¹⁶ *Bericht der Unabhängigen...*, s. 16–23.

spektyw udokumentowane przejawy antycyganizmu, jaki ukształtował się w ciągu kilku wieków i ma znaczny wpływ na życie współczesnych Sinti i Romów w Niemczech.

Raport składa się z 17 rozdziałów, z których każdy został poświęcony analizie konkretnej problematyki. W związku z tym znalazły się w nim analizy wielowiekowej historii uprzedzeń, dziedzictwa niemieckiego ludobójstwa na Sinti i Romach w latach 1933–1945, walki na rzecz praw obywatelskich po II wojnie światowej, a także postaw antycygańskich wśród niemieckiego społeczeństwa, współczesnego antycyganizmu/rasizmu wobec Sinti i Romów, w szczególności w szkołach, mediach, zakładach pracy, instytucjach, nauce, partiach politycznych i ruchach społecznych. Ponadto dokonano krytycznej analizy strategii dla społeczeństw romskich żyjących w Unii Europejskiej (w szczególności w Niemczech) – *Strategiczne ramy UE na rzecz równouprawnienia, włączenia społecznego i udziału Romów (2020–2030)* – oraz działań na poziomie federalnym i niemieckich krajów związkowych przeciwko antycyganizmowi / rasizmowi wobec Sinti i Romów.

Raport, co należy podkreślić, ma przede wszystkim pomóc stronie rządowej zwalczać i zapobiegać zjawisku antycyganizmu w Niemczech. Znalazło się w nim ponad 60 rekomendacji (zaleceń) i sześć głównych postulatów. Wskazania dotyczące działań Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu zawarte w raporcie zostały opracowane na podstawie poszczególnych rozdziałów sprawozdania, dostępnej wiedzy specjalistycznej i wytycznych w zakresie działań oraz przeprowadzonych konsultacji z niemieckimi organizacjami romskimi, jak też wyników przeprowadzonej ankiety i wywiadów z największymi i najważniejszymi organizacjami Sinti i Romów w Niemczech. W raporcie, w różnych jego częściach, sporadycznie występują identyczne lub podobne zalecenia. Wynika to z faktu, że niektóre motywy czy problemy pojawiają się w różnym kontekście oraz strukturalnie się powtarzają.

W zwalczeniu zjawiska antycyganizmu i zapobieganiu jego przejawom w przyszłości pomóc ma sześć przedstawionych w raporcie postulatów. W tym miejscu warto je przedstawić i omówić.

1. Powołanie pełnomocnika ds. antycyganizmu i niezależnej Grupy Doradczej

Walka z antycyganizmem / rasizmem wobec Sinti i Romów jest i pozostaje stałym i daleko idącym zadaniem dla państwa, polityki i społeczeństwa we współczesnych Niemczech. Z tego powodu Niezależna Komisja domagała się od rządu federalnego utworzenia stanowiska pełnomocnika ds. antycyganizmu i powołania niezależnej Grupy Doradczej. Według postulatu Komisji stanowisko to miałyby być utworzone przy federalnym urzędzie kanclerskim. W ramach władzy wykonawczej pełnomocnik miałby zająć się koordynacją działań mających na celu przewycięzanie antycyganizmu i zapobieganie mu we wszystkich dziedzinach życia. Do jego obowiązków będzie należało wdrażanie strategicznych ram UE na rzecz równouprawnienia, włączenia społecznego i udziału Romów. Pełnomocnik powinien mieć wiedzę specjalistyczną w dziedzinie antycyganizmu i być niezależnym od polityki partyjnej. Ma też cieszyć się szerokim uznaniem i akceptacją społeczności romskiej. Pełnomocnik ma reprezentować niezależną grupę, składającą się z naukowców, ekspertów i członków społeczeństwa obywatelskiego, która zostanie powołana przez rząd federalny w porozumieniu z nim¹⁷.

¹⁷ Tamże, s. 13.

2. Utworzenie stałej Komisji Federalnej

Odpowiedzialność za wprowadzenie środków mające na celu przewycięzanie antycyganizmu / rasizmu wobec Sinti i Romów ponoszą kraje związkowe, w szczególności jeśli chodzi o edukację, policję, wymiar sprawiedliwości itp. Aby zapewnić realizację założeń zawartych w omawianym raporcie, Niezależna Komisja wezwała rząd federalny do utworzenia stałej komisji federalnej. Rząd federalny powinien wykorzystać okazję, aby w ramach istniejącej komisji federalnej móc zgłaszać sugestie i dawać impulsy do walki z antycyganizmem. Tak samo jak na szczeblu federalnym, tak i na poziomie krajów związkowych Niezależna Komisja zaleciła powołanie pełnomocników ds. antycyganizmu i towarzyszących im niezależnych grup doradczych. Powinny one wzorować się na pracy pełnomocnika ds. antycyganizmu i grupy doradczej na poziomie federalnym¹⁸.

3. Całkowite uznanie niemieckiego ludobójstwa na Sinti i Romach w latach 1933–1945

Po zakończeniu II wojny światowej dawni sprawcy, którzy w okresie III Rzeszy dopuścili się lub przyczynili się do masowej dyskryminacji i mordów Sinti i Romów, przez dziesięciolecia uniemożliwiali uznanie tych działań za ludobójstwo popełnione na tej grupie mniejszościowej. Ta negacja ludobójstwa na Sinti i Romach ma ogromny wpływ na współczesny antycyganizm, na dalszą dyskryminację Sinti i Romów w powojennych Niemczech. Przyczyniła się do powstania poważnej niekorzystnej sytuacji dla tej społeczności, która trwa do dziś, m.in. na poziomie legislacyjnym i wykonawczym w zakresie „naprawienia szkód”. W związku z tym Niezależna Komisja wezwała rząd federalny do natychmiastowego zajęcia się tą sprawą aż do całkowitego zniwelowania tej niedogodności. W tym celu Niezależna Komisja zaleciła, aby Federalne Ministerstwo Finansów, będące częścią rządu federalnego, przygotowało się prawnie do zgromadzenia odpowiednich środków finansowych. Ponadto dla ocalałych z ludobójstwa Sinti i Romów, którzy nie mieszkają w Republice Federalnej Niemiec i zgodnie z niemieckimi przepisami prawa nie otrzymali dotychczas żadnego odszkodowania lub przyznano im jedynie niewielkie kwoty, Niezależna Komisja zaleciła utworzenie specjalnego funduszu przez Federalne Ministerstwo Finansów. Komisja wezwała również do naprawienia szkód zdrowotnych, społecznych i gospodarczych spowodowanych niekorzystnymi praktykami w zakresie odszkodowań oraz wynikających z utrzymującego się po II wojnie antycyganizmu poprzez przyznanie pokrzywdzonym mniejszościom kompleksowego odszkodowania. Podobnie jak prześladowani Sinti i Romowie w czasach narodowego socjalizmu, ich dzieci urodzone do 1965 r. powinny być objęte – na wzór fundacji „Uznanie i pomoc” – jednorazowymi wypłatami odszkodowań¹⁹.

4. Komisja ds. niesprawiedliwości wobec Sinti i Romów w Republice Federalnej Niemiec

Sinti i Romowie w Niemczech byli i są prześladowani przez władze państwowe i instytucje społeczne, np.: policję, sądownictwo, szkoły, urzędy ds. młodzieży, kościoły, opiekę społeczną, władze imigracyjne i społeczne. Dopuściły się one wielokrotnie wobec tej społeczności poważnych niesprawiedliwości. Z tego względu Niezależna Komisja wezwała rząd federalny do podjęcia odpowiednich działań, aby zapobiec temu

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 13–14.

„drugiemu prześladowaniu” w życiu codziennym. Zgodnie z uchwałą Parlamentu Europejskiego z dnia 25 października 2017 roku (2017/2038 [INI]) Niezależna Komisja podkreśliła, że należy położyć kres trwającej dyskryminacji i wykluczeniu Sinti i Romów zarówno na szczeblu związkowym, jak i lokalnym. Należy zaprowadzić sprawiedliwość społeczną, m.in. poprzez ujawnianie zachodzących niesprawiedliwości, pociąganie do odpowiedzialności sprawców oraz doprowadzanie do przestrzegania prawa równego traktowania²⁰.

5. Uznanie uchodźców romskich za grupę zasługującą na szczególną ochronę

Od zjednoczenia Niemiec w polityce azylowej państwa prowadzone są antycygańskie debaty i praktyki, które prowadzą do niekorzystnej sytuacji dla Romów uciekających ze swoich krajów pochodzenia, w szczególności z Bałkanów Zachodnich. Romowie szukają w RFN ochrony przed dyskryminacją, przemocą i wojną. Przyczyny te są często odrzucane przez niemieckich urzędników i wielu Romów nie może otrzymać azylu czy prawa pobytu w Niemczech. Zwłaszcza Romowie, którzy uciekli z byłej Jugosławii do RFN, spotykali się z odmową dostępu do pracy, mieszkań, opieki zdrowotnej i edukacji. Pozbawiano ich w ten sposób jakichkolwiek perspektyw na przyszłość.

Niezależna Komisja zaleciła, aby rząd federalny podjął wyraźne zobowiązania w zakresie odpowiedzialności za Romów, którzy od wielu lat żyją w Niemczech i położył kres sytuacji, w której do dziś muszą oni żyć z niepewnym statusem pobytu tolerowanego, pozbawieni perspektyw na przyszłość. Odnosząc się do praktycznego stosowania przepisów ustawy o pobycie, Komisja podkreśliła, że Romowie mieszkający w Niemczech powinni być uznani za grupę szczególnie zasługującą na ochronę ze względów historycznych i humanitarnych. Ponadto Komisja wezwała władze państwowe – niemieckie oraz innych państw – do natychmiastowego zakończenia stosowania praktyki wydalania Romów z kraju, w którym szukają schronienia. Rząd federalny oraz legislatura federalna powinny zmienić klasyfikację prawną wobec państw takich jak: Serbia, Kosowo, Północna Macedonia, Albania, Czarnogóra, Bośnia i Hercegowina. Według obowiązującego prawa państwa te są uznawane za „bezpieczne kraje pochodzenia”. Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców oraz władze administracyjne, podejmując decyzje dotyczące prawa azylowego, muszą brać pod uwagę zachodzącą dyskryminację Romów w życiu codziennym w tych państwach i z tego względu na poziomie indywidualnym należy zbadać ich sytuację, rozpoznać przyczyny prześladowań²¹.

6. Stworzenie trwałych struktur partycypacyjnych

Mimo że Sinti i Romowie są częścią niemieckiego społeczeństwa, ich prawo do udziału w życiu politycznym nie zostało jeszcze w wystarczającym stopniu zrealizowane. Dotyczy to prawa publicznego oraz takich obszarów jak: władze i inne instytucje państwowe, środki masowego przekazu, nauka, a także struktury partycypacji politycznej na szczeblu federalnym, związkowym i lokalnym. Dlatego Niezależna Komisja zapelowała do osób odpowiedzialnych za politykę o stworzenie trwałych struktur uczestnictwa społeczności Sinti i Romów na wszystkich tych poziomach, tak aby członkowie tej mniejszości narodowej mogli brać udział we wszystkich państwowych gremiach zajmujących się ich sprawami oraz w tych, które mogą mieć wpływ na przeciwdziałanie

²⁰ Tamże, s. 14.

²¹ Tamże.

antycyganizmowi, w szczególności we władzach/radach mediów federalnych i związkowych. Działalność niemieckich organizacji Sinti i Romów oraz współpraca z tą społecznością powinny być stale wspierane finansowo i zostać umocowane prawnie.

Ponadto Niezależna Komisja zaleciła stworzenie ogólnej strategii na szczeblu federalnym, związkowym i lokalnym, która przyczyni się do większej świadomości wszystkich przejawów rasizmu, antycyganizmu i prawicowego ekstremizmu we wszystkich dziedzinach życia, w szczególności w przestrzeni publicznej oraz instytucjach państwowych. Niezależna Komisja zobowiązała się także, a tym samym rząd federalny, do regularnego informowania Bundestagu poprzez składanie, nie rzadziej niż co cztery lata, raportu na temat stanu realizacji sformułowanych w omawianym raporcie zaleceń dotyczących działań podjętych w celu zwalczania antycyganizmu i zapobiegania temu zjawisku w Niemczech. Raporty powinny być omawiane na forum Bundestagu²².

Niezależna Komisja po opublikowaniu raportu prowadzi monitoring działań dotyczących zwalczania uprzedzeń wobec Sinti i Romów i zapobiegania im w Niemczech oraz bada stan realizacji jej postulatów i zaleceń. Niektóre z nich zostały już zrealizowane.

Ustosunkowanie się środowiska romskiego do pierwszego raportu Niezależnej Komisji i jego pierwszych efektów

21 czerwca 2021 r., niecałe trzy miesiące po ukazaniu się raportu Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu, w imieniu środowiska romskiego w RFN (mniejszości romskiej w RFN oraz romskich uchodźców i migrantów żyjących w tym państwie) Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów wydała oświadczenie w tej sprawie²³. Miało ono charakter ustosunkowania się do treści, postulatów i zaleceń wspomnianego raportu. Centralna Rada przyjęła zasadniczo z wyraźnym zadowoleniem postulaty i zalecenia komisji sformułowane w raporcie. W zdecydowanej większości odpowiadają one wyrażanym od lat jej oczekiwaniom. Wyniki raportu w znacznej mierze potwierdzają rezultaty ekspertyz, raportów i badań dotyczących antycyganizmu zleconych przez Centralną Radę, a także jej raportów na temat stanu równouprawnienia Sinti i Romów w RFN.

Centralna Rada w swoim oświadczeniu podkreśliła, że realizacja zaleceń zawartych w raporcie, dotyczących zwalczania antycyganizmu, stanowi duże wyzwanie dla rządu federalnego, krajów związkowych oraz władz lokalnych i społeczeństwa obywatelskiego, ponieważ ukazuje dwa istotne problemy wskazane przez Niezależną Komisję.

Po pierwsze: Komisja ta dowiodła w raporcie, na podstawie przeprowadzonych badań, że antycyganizm w Niemczech uznawany jest przez społeczeństwo za zjawisko normalne. Istnieje prawie całkowity brak świadomości i postrzegania masowej dyskryminacji Sinti i Romów w prawie wszystkich dziedzinach życia. W związku z tym antycyganizm cechował postawy wielu Niemców, w znacznej mierze urzędników państwo-

²² Tamże, s. 15.

²³ *Stellungnahme des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma zum Bericht der Unabhängigen Kommission Antiziganismus (UKA)*, „Zentralrat Deutscher Sinti und Roma” [online], 24 VI 2021 [dostęp: 18 II 2024]: <<https://zentralrat.sintiundroma.de/stellungnahme-des-zentralrats-deutscher-sinti-und-roma-zum-bericht-der-unabhaengigen-kommission-antiziganismus-uka/>>.

wych. Szczególną rolę odegrali w tym pracownicy państwowych urzędów śledczych i Federalnego Urzędu Policji Kryminalnej, przez co cała mniejszość romska w Niemczech była po II wojnie światowej systematycznie kryminalizowana i w dużej mierze wykluczana ze społeczeństwa. Do dziś antycyganizm można odnaleźć w niemieckich władzach i działaniach państwa.

Po drugie: Niezależna Komisja zauważyła także, że trudno jest zająć się zwalczaniem i zapobieganiem antycyganizmu, jeżeli w zasadzie nie zostały wypracowane w Niemczech odpowiednie do tego instrumenty prawne i społeczne. Centralna Rada zgadza się także z tym, że nie stworzono strategii dotyczących walki z uprzedzeniami wobec Sinti i Romów. Z tego powodu instytucjonalna walka z antycyganizmem zaczyna się niemal od zera, gdyż była – w ostatnich dekadach – prowadzona niemal wyłącznie przez podmioty społeczeństwa obywatelskiego, w szczególności przez Centralną Radę Niemieckich Sinti i Romów oraz kilka innych stowarzyszeń zainteresowanych problematyką antycyganizmu. Wart podkreślenia jest fakt, że od kilku lat Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów współpracuje wraz z Konferencją Ministrów Edukacji (niem. Kultusministerkonferenz²⁴) nad pierwszymi zalecaniami dotyczącymi walki z antycyganizmem w niemieckich szkołach²⁵.

Centralna Rada zgodziła się całkowicie z Niezależną Komisją, że istnieją znaczne braki badawcze w kwestii antycyganizmu w Niemczech, zwłaszcza w odniesieniu do wydarzeń w okresie powojennym, stosunku policji oraz organów odszkodowawczych do Sinti i Romów. Warto w tym miejscu dodać, że pierwsze badania uniwersyteckie dotyczące antycyganizmu rozpoczęto dopiero w 2017 r. Od tej pory specjalizuje się w tej problematyce przede wszystkim ośrodek badawczy stworzony na Uniwersytecie w Heidelbergu. Centralna Rada ściśle współpracuje z nim i może pochwalić się efektami tej kooperacji. Opracowano kilka ekspertyz i prowadzony jest monitoring równego traktowania Sinti i Romów w Niemczech.

Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów w pełni poparła apel Komisji o powołanie pełnomocnika ds. antycyganizmu w ramach organu wykonawczego, aby mógł koordynować działania międzyresortowe w celu przewyższenia uprzedzeń i zapobiegania im. Z punktu widzenia Rady Centralnej taki przedstawiciel jest niezbędny. Ponadto oprócz zapewnienia wystarczających środków finansowych i zdolności do działania pełnomocnik ds. antycyganizmu powinien mieć do pomocy grupę roboczą składającą się z osób posiadających duże doświadczenie w obszarach przeciwdziałania antycyganizmowi.

---

²⁴ W RFN nie istnieje federalne Ministerstwo ds. Edukacji, z tego powodu organ ten nie jest częścią rządu federalnego. Jest zgromadzeniem ministrów edukacji niemieckich krajów związkowych. Więcej na temat jego kompetencji i działalności zob. *Aufgaben der Kultusministerkonferenz*, „Kultusministerkonferenz” [online, dostęp: 18 II 2024]: <<https://www.kmk.org/kmk/aufgaben.html>>.

²⁵ Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów pracuje obecnie wspólnie z Konferencją Ministrów Edukacji nad pierwszymi zaleceniami. Zob. *Vermittlung der Geschichte und Gegenwart von Sinti und Roma in der Schule*, „Kultusministerkonferenz” [online, dostęp: 18 II 2024]: <<https://www.kmk.org/themen/allgemeinbildende-schulen/weitere-unterrichtsinhalte-und-themen/sinti-und-roma.html>>.

Na początku marca 2022 r., czyli niecały rok po opublikowaniu raportu Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu, zgodnie z jej zalecaniami i postulatami Centralnej Rady, rząd federalny stworzył stanowisko pełnomocnika ds. antycyganizmu (został nim prawnik, dr Mehmet Daimagüler) przy Federalnym Ministerstwie ds. Rodziny, który jako przedstawiciel rządu federalnego zajął się reprezentowaniem i wsparciem spraw Sinti i Romów oraz koordynacją działań rządowych przeciwko antycyganizmowi w Niemczech. W jego gestii znajdują się m.in. wdrażanie i realizacja państwowych oraz europejskich strategii dotyczących wsparcia Sinti i Romów²⁶. Do pomocy w pracy pełnomocnika została powołana niezależna grupa doradcza składająca się z kilkunastu ekspertów zajmujących się zwalczaniem antycyganizmu i zapobieganiem mu w RFN. Jest to pierwszy i bardzo istotny sukces działalności Niezależnej Komisji i jeden z najważniejszych Centralnej Rady w tym zakresie.

Organizacja dachowa mniejszości romskiej była zgodna z Niezależną Komisją co do tego, że niezwykle ważne jest powołanie stałej komisji federalnej, mającej zająć się realizacją zaleceń Niezależnej Komisji, które powinny zostać wdrożone przez niemieckie kraje związkowe. Podkreśliła przy tym, że przy obsadzeniu stanowiska pełnomocnika ds. antycyganizmu na szczeblu poszczególnych krajów związkowych należy – tak jak w przypadku pełnomocnika federalnego – kierować się kwalifikacjami zainteresowanych osób, a nie przynależnością do mniejszości lub większości.

Tytuł raportu Niezależnej Komisji nawiązuje do niesprawiedliwości, której nadal doświadczają Sinti i Romowie w Niemczech po zakończeniu II wojny światowej. Wyrządzona im krzywda nie została do dziś odpowiednio potraktowana i zrekomensowana. Zadośćuczynienie, choć bardzo spóźnione, jest nieodzowną częścią działań i odszkodowań Republiki Federalnej Niemiec. W związku z tym Centralna Rada wyraźnie poparła żądania Niezależnej Komisji pełnego uznania zbiorowego prześladowania z powodów rasowych z lat 1933–1945, powołania komisji do zbadania niesprawiedliwości po 1945 roku, stworzenia specjalnego funduszu odszkodowawczego oraz wypłacenia świadczeń uznaniowych dla Sinti i Romów – ofiar prześladowań III Rzeszy. Niemniej jednak Centralna Rada stwierdziła, że kwestia odszkodowań powinna zawierać dodatkowe sprawy do uregulowania. Do dziś rząd federalny nie uznał aresztowania nieletnich Sinti i Romów za szczególny środek prześladowań III Rzeszy. Ich dzieciństwo było szczególnie upośledzone i traumatyczne, m.in. przez utratę rodziców, członków rodziny, pobyt w obozie koncentracyjnym. Do dziś nie otrzymali żadnego odszkodowania. Powinni oni otrzymać odszkodowanie za „skradzione dzieciństwo”. Wszyscy Sinti i Romowie, którzy byli prześladowani w okresie III Rzeszy i przeżyli gehennę wojenną, powinni być uprawnieni do bieżących wypłat odszkodowań. Prawo do tych wypłat musi być oddzielone od posiadania obywatelstwa niemieckiego. Ponadto status ubezpieczenia zdrowotnego pozostałych przy życiu członków rodziny musi być zabezpieczony na stałe²⁷.

²⁶ *Bundesregierung beruft erstmals Antiziganismus-Beauftragten*, „Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend” [online], 9 III 2022 [dostęp: 18 II 2024]: <<https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/presse/pressemitteilungen/bundesregierung-beruft-erstmals-antiziganismus-beauftragten-193920>>.

²⁷ *Stellungnahme...*, s. 3–4.

Tak jak Niezależna Komisja, Centralna Rada stoi na stanowisku, że należy uznać Romów, którzy uciekli ze swoich krajów (głównie z Bałkanów Zachodnich), za grupę szczególnie chronioną, oraz zaapelowała o to, aby Sinti i Romowie w Niemczech mogli być lepiej reprezentowani w strukturach społecznych i politycznych, w szczególności poprzez delegowanie członków tej mniejszości do urzędów państwowych i państwowych środków masowego przekazu.

Skuteczna realizacja zaleceń wymaga stworzenia strategii dotyczącej zwalczania antycyganizmu i zapobiegania mu, a następnie jej systematycznej realizacji. Rada Centralna wezwała rząd federalny do opracowania i przyjęcia „Planu działania lub ogólnokrajowych ram strategicznych na rzecz zwalczania antycyganizmu i równego udziału Sinti i Romów”, która byłaby realizowana w Niemczech w ramach unijnej strategii dotyczącej polepszenia życia społeczności romskich w państwach unijnych. Szczególny nacisk powinien być położony na udział Sinti i Romów we wszystkich dotyczących tej sprawy procesach i na wszystkich poziomach, w tym w przygotowaniu, wdrażaniu, ocenie i monitorowaniu ram strategicznych. Centralna Rada podkreśliła, że niezbędnym krokiem w tym procesie byłoby utworzenie niezależnego Centrum Raportowania i Informacji o Antycyganizmie. Oprócz dokumentowania incydentów biuro zajmowałoby się również badaniem przejawów i cech charakterystycznych antycyganizmu i zbrodni antycygańskich, a także konkretnych problemów i konsekwencji dla osób nimi dotkniętych.

W 2022 r., dzięki inicjatywie organizacji dachowej mniejszości romskiej i jej wsparciu przez Niezależną Komisję, Ogólnokrajowe Centrum Raportowania i Informacji o Antycyganizmie rozpoczęło działalność. 18 września 2023 r. opublikowało ono swój pierwszy raport roczny, a jego wyniki zaprezentowało na federalnej konferencji prasowej w Berlinie²⁸. W roku 2022 Ogólnokrajowe Centrum i jego regionalne biura odnotowały łącznie 621 incydentów antycygańskich na terenie RFN. Incydenty zarejestrowane we wspomnianym roku pokazują, że antycyganizm dla osób nim dotkniętych jest zjawiskiem na co dzień powszechnym. Według danych Centrum 158 przypadków, tj. co czwarty incydent, wydarzyło się w sytuacjach dnia codziennego. Odnotowano także 121 przypadków w miejscu zamieszkania oraz 119 przypadków w kontaktach z władzami. Blisko połowa przypadków dyskryminacji antycygańskiej miała miejsce na poziomie instytucjonalnym. Szczególnie poważne incydenty odnotowano w działaniach policji, urzędów ds. młodzieży, urzędów pracy i władz lokalnych odpowiedzialnych za zakwaterowanie uchodźców. Fakt, że tak wiele przypadków antycyganizmu dotyczy władz państwowych, pokazuje ogromną lukę w ogólnej ustawie o równym traktowaniu, która obecnie ogranicza się do obszaru prawa prywatnego. Drugim widocznym zjawiskiem jest dyskryminacja romskich uchodźców z Ukrainy. Niekorzystna sytuacja, w jakiej znaleźli się ukraińscy Romowie, wpływa na różne obszary życia, od ich przyjazdu przez zakwaterowanie po edukację. Warto

²⁸ *Melde- und Informationsstelle Antiziganismus (MIA) veröffentlicht ersten Jahresbericht 2022 zu antiziganistischen Vorfällen in Deutschland*, „Melde- und Informationsstelle Antiziganismus” [online, dostęp: 20 II 2024]: <<https://www.antiziganismus-melden.de/2023/09/18/melde-und-informationsstelle-antiziganismus-mia-veroeffentlicht-ersten-jahresbericht-2022-zu-antiziganistischen-vorfaellen-in-deutschland/>>.

dodać, że prawie co siódmy udokumentowany przypadek antycyganizmu dotyczył ukraińskich Romów²⁹.

Ogólnokrajowe Centrum jest świadome, że udało mu się udokumentować jedynie część przypadków antycygańskich w Niemczech. Ponadto w pierwszym roku dokumentowania incydentów brakuje danych porównawczych, które pozwoliłyby na zdiagnozowanie procesu antycyganizmu w Niemczech i ewentualnego rozwoju sytuacji. Następne raporty pozwolą na taką analizę sytuacji.

Zakończenie

Powołanie do życia Niezależnej Komisji ds. Antycyganizmu w Niemczech jest ewenementem w historii tego państwa i milowym instytucjonalnym krokiem do walki z antycyganizmem / rasizmem wobec Sinti i Romów. Wyartykułowane zalecenia i postulaty w jej raporcie mają charakter nie tylko rekomendacyjny, ale także nakazowy dla rządu federalnego, aby mógł on rozpocząć działania związane z problematyką antycyganizmu i przeciwdziałać temu zjawisku na poziomie federalnym, związkowym i lokalnym. Wszystkie one są niezbędne, aby przeciwstawić się głęboko zakorzenionym uprzedzeniom wobec mniejszości romskiej i podjąć konkretne prace nad sposobami ich zwalczania i zapobiegania im we współczesnych Niemczech. By osiągnąć pierwsze sukcesy na tym polu, większość działań wymagała wprowadzenia w trybie pilnym. Pierwsze efekty raportu i działalności Niezależnej Komisji są już widoczne i przyjęte w zasadzie z zadowoleniem przez całe środowisko romskie żyjące w RFN – nie tylko członków romskiej mniejszości narodowej w tym państwie, ale także romskich uchodźców i migrantów, którzy osiedli w Niemczech.

Bardzo ważnym sukcesem w działalności Niezależnej Komisji jest powołanie pełnomocnika ds. antycyganizmu i jego grupy doradczej. Prawdopodobnie zostanie utworzona komisja federalna, a wraz z nią zostaną powołani pełnomocnicy ds. antycyganizmu i grupy doradcze na poziomie krajów związkowych. Kwestie odszkodowań dla Sinti i Romów stały się przedmiotem rozmów Niezależnej Komisji, ekspertów i Federalnego Ministerstwa Finansów. W niedalekiej przyszłości poznamy ich efekty. Trwają także prace Niezależnej Komisji nad propozycjami zmian legislacyjnych dotyczących przestrzegania prawa równego traktowania oraz nad możliwościami pociągania do odpowiedzialności sprawców, którzy dopuszczali się niesprawiedliwości wobec Sinti i Romów od zakończenia II wojny światowej aż po dzień dzisiejszy.

Kwestia uznania uchodźców romskich za grupę zasługującą na szczególną ochronę wciąż jest rozważana. Niezależna Komisja prowadzi szereg rozmów z politykami w tej sprawie, aby ten postulat mógł zostać spełniony. Na pewno zmiana ustawodawstwa będzie łatwiejszym zadaniem niż zmiana nastawienia urzędników wobec romskich uchodźców. Niezależna Komisja prowadzi prace również nad możliwościami stworzenia trwałych struktur uczestnictwa społeczności Sinti i Romów we wszystkich państwowych gremiach, które zajmuje się ich sprawami.

---

²⁹ *Antiziganistische Vorfälle in Deutschland. Erster Jahresbericht der Melde- und Informationsstelle Antiziganismus*, Melde- und Informationsstelle Antiziganismus Bundesgeschäftsstelle, Berlin 2023, s. 1–49.

Jak wcześniej wspomniano, dzięki inicjatywie Centralnej Rady Niemieckich Sinti i Romów oraz wsparciu Niezależnej Komisji działa Ogólnokrajowe Centrum Raportowania i Informacji o Antycyganizmie, które dokumentuje i analizuje przejawy uprzedzeń w RFN. Działalność tego Centrum jest przydatna w pracy Niezależnej Komisji. Uzupełnia ona prowadzone przez komisje badania nad antycyganizmem i przyczynia się do wyartykułowania konkretnych zaleceń dla rządu federalnego. Ponadto Niezależna Komisja po opublikowaniu raportu prowadzi kilka swoich badań dotyczących walki z rasizmem wobec Sinti i Romów w Niemczech oraz nad realizacją jej postulatów i zaleceń.

Niezależna Komisja jest głęboko przekonana, że bez zaangażowania się Sinti i Romów na równych zasadach nie może być mowy o żadnych zmianach perspektywicznych czy strukturalnych. Rekomendacje działań komisji mają zostać ujęte w ogólnokrajowej strategii zwalczania antycyganizmu i równego udziału Sinti i Romów, która musi być wypracowana, uchwalona i wdrożona z udziałem wszystkich właściwych podmiotów, w szczególności organizacji samorządowych. W 2025 r. upłyną cztery lata od opublikowania pierwszego raportu i wówczas zostanie przedstawiony na forum niemieckiego parlamentu następny raport z działalności komisji i wydane zostaną nowe zalecenia dla rządu federalnego.

Przyjęte zalecenia i postulaty Niezależnej Komisji stanowią początek drogi w walce z antycyganizmem, stanowią niewielką kroplę w morzu potrzeb, ale są bardzo istotne dla polepszenia życia codziennego Sinti i Romów we współczesnych Niemczech.

Abstract

Independent Commission on Antigypsyism in Germany and its effects

The aim of the article is to present the activities of the Independent Commission on Antigypsyism established by German federal government, which investigated and prevented antigypsyism in contemporary German. The autor will focus on presenting the first report of the Independent Commission Antigypsyism and the first effect of its activities, as well as the response to them of the Central Council of German Sinti and Roma on behalf the Roma community living in Germany.

Keywords: Independent Commission on Antigypsyism, antigypsyism in the Federal Republic of Germany, Sinti and Roma in Germany, Central Council of German Sinti and Roma.

Bibliografia

- Antiziganismus: Soziale und historische Dimensionen von „Zigeuner“- Stereotypen*, Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Heidelberg 2015.
- Antiziganistische Vorfälle in Deutschland. Erster Jahresbericht der Melde- und Informationsstelle Antiziganismus*, Melde- und Informationsstelle Antiziganismus Bundesgeschäftsstelle, Berlin 2023.
- Antrag der Fraktionen der CDU/CSU und SPD, „Antiziganismus bekämpfen“*, Bundestag Drucksache 19/8546, 19 III 2019.

- Aufgaben der Kultusministerkonferenz*, „Kultusministerkonferenz” [online, dostęp: 18 II 2024]: <<https://www.kmk.org/kmk/aufgaben.html>>.
- Bericht der Unabhängigen Kommission Antiziganismus. Perspektivwechsel – Nachholende Gerechtigkeit – Partizipation*, Deutscher Bundestag, 19. Wahlperiode, Drucksache 19/30310, 21 V 2021.
- Die Bildungssituation von Roma in Europa*, Hrsg. S. Hornberg, Ch. Brüggemann, Waxmann, Münster–New York–München–Berlin 2013 (Studien zur International und Interkulturell Vergleichenden Erziehungswissenschaft, 16): <https://www.pedocs.de/volltexte/2024/28859/pdf/Hornberg_Brueggemann_2013_Die_Bildungssituation.pdf> [dostęp: 22 I 2024].
- Brüggemann Ch., Hornberg S., Jonuz E., *Heterogenität und Benachteiligung – die Bildungssituation von Sinti und Roma in Deutschland*, [w:] *Die Bildungssituation von Roma in Europa*, Hrsg. S. Hornberg, Ch. Brüggemann, Waxmann, Münster–New York–München–Berlin 2013 (Studien zur International und Interkulturell Vergleichenden Erziehungswissenschaft, 16): <https://www.pedocs.de/volltexte/2024/28859/pdf/Hornberg_Brueggemann_2013_Die_Bildungssituation.pdf> [dostęp: 22 I 2024].
- Bundesregierung beruft erstmals Antiziganismus-Beauftragten*, „Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend” [online], 9 III 2022 [dostęp: 18 II 2024]: <<https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/presse/pressemitteilungen/bundesregierung-beruft-erst-mals-antiziganismus-beauftragten-193920>>.
- Civil Society Monitoring Report on Implementation of the National Roma Integration Strategy in Germany*, European Union, Brussels 2020.
- Elmazi E., *Was ist Antiziganismus?*, „Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend” [online, dostęp: 21 I 2024]: <<https://www.demokratie-leben.de/magazin/magazin-details/was-ist-antiziganismus-55>>.
- End M., *Antiziganismus: Definition, Erscheinungsformen, Funktionen*, „Bürger & Staat” 2018, H. 1/2.
- EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation for 2020–2030*, European Commission, Brussels 2020: <https://commission.europa.eu/document/download/99cc0720-68c2-4300-854f-592bf21dceaf_en?filename=eu_roma_strategic_framework_for_equality_inclusion_and_participation_for_2020_-_2030.pdf&prefLang=pl> [dostęp: 22 I 2024].
- Fraser A.M., *Dzieje Cyganów*, PIW, Warszawa 2001.
- Gerlich M.G., *Porrajmos/Samudaripen. Refleksje o romskiej Zagładzie*, [w:] *Ład społeczny i jego przedstawienia. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Wodza*, red. T. Nawrocki, W. Świątkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- Jak poprawić los Romów w UE?*, Parlament Europejski, [b.d.m.w]: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_post_story/2008/PL/03A-DV-PRESSE_STO\(2008\)01-25\(19645\)_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_post_story/2008/PL/03A-DV-PRESSE_STO(2008)01-25(19645)_PL.pdf)> [dostęp: 22 I 2024].
- Kołaczek M., *The Influence of European Integration on the Ethnic Mobilization of Roma People – the Case of Hungary*, [w:] *Situation of the Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia*, vol. 3, ed. J. Balvin, Ł. Kwadrans, Foundation of Social Integration Prom, Wrocław 2012.
- Krzyżanowski P.J., *Polityka Unii Europejskiej wobec Romów – uwagi w kontekście krajowych strategii integracji Romów do 2020 roku*, [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, wyd. 2, red. J. Faryś, P.J. Krzyżanowski, B.A. Orłowska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014.

- Lad społeczny i jego przedstawienia. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Wodza*, red. T. Nawrocki, W. Świątkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- Melde- und Informationsstelle Antiziganismus (MIA) veröffentlicht ersten Jahresbericht 2022 zu antiziganistischen Vorfällen in Deutschland*, „Melde- und Informationsstelle Antiziganismus” [online, dostęp: 20 II 2024]: <<https://www.antiziganismus-melden.de/2023/09/18/melde-und-informationsstelle-antiziganismus-mia-veroeffentlicht-ersten-jahresbericht-2022-zu-antiziganistischen-vorfaellen-in-deutschland/>>.
- Mihok B., Widmann P., *Sinti und Roma als Feindbilder*, „Die Bundeszentrale für politische Bildung” [online], 13 I 2006 [dostęp: 22 I 2024]: <<http://www.bpb.de/izpb/9720/sinti-und-roma-als-feindbilder>>.
- Minderheiten in Deutschland. Assimiliert, integriert, diskriminiert?*, Hrsg. K.E. Becker, Worms-Verlag, Worms 2011.
- Monitoring zur Gleichbehandlung von Sinti und Roma & zur Bekämpfung von Antiziganismus*, Zentralrat Deutscher Sinti und Roma, Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Sozialfabrik/Forschung und Politikanalyse, Heidelberg 2018.
- Olmazu L., *Roma/Gypsies in Europe – Exodus or Invasion? The „Culture of Poverty” and the East-West Roma Migration*, Research Paper, 2006: <<http://www.policy.hu/olmazu/IPF%2029%20July%20>> [dostęp: 22 I 2024].
- Popieliński P., *Migracje Romów z Europy Środkowo-Wschodniej i Bałkanów do Niemiec po 1990 r. Konteksty bezpieczeństwa*, „Wschodnioznawstwo” 2016.
- Popieliński P., *Uwarunkowania prawne i społeczne Sinti i Romów w RFN w przeszłości i teraźniejszości*, „Studia Romologiczne” 2015, nr 8.
- Reemtsma K., *Sinti und Roma: Geschichte, Kultur, Gegenwart*, Beck, München 1996.
- Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, wyd. 2, red. J. Faryś, P.J. Krzyżanowski, B.A. Orłowska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014.
- Rose R., *Sinti und Roma als Bürger dieses Staates. Eine Minderheit zwischen politischer Anerkennung und alltäglicher Diskriminierung*, [w:] *Minderheiten in Deutschland. Assimiliert, integriert, diskriminiert?*, Hrsg. K.E. Becker, Worms-Verlag, Worms 2011.
- Schafft G.E., *Od rasizmu do ludobójstwa. Antropologia w Trzeciej Rzeszy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Situation of the Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia*, vol. 3, ed. J. Balvin, Ł. Kwadrans, Foundation of Social Integration Prom, Wrocław 2012.
- Stellungnahme des Zentralrats Deutscher Sinti und Roma zum Bericht der Unabhängigen Kommission Antiziganismus (UKA)*, „Zentralrat Deutscher Sinti und Roma” [online], 24 VI 2021 [dostęp: 18 II 2024]: <<https://zentralrat.sintiundroma.de/stellungnahme-des-zentralrats-deutscher-sinti-und-roma-zum-bericht-der-unabhaengigen-kommission-antiziganismus-uka/>>.
- Der unabhängige Expertenkreis Antisemitismus*, „Bundesministeriums des Innern und für Heimat” [online, dostęp: 5 II 2024]: <http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/PolitikGesellschaft/PolitBildGesellZusammen/Expertenkreis/expertenkreis_node.html>.
- Vermittlung der Geschichte und Gegenwart von Sinti und Roma in der Schule*, „Kultusministerkonferenz” [online, dostęp: 18 II 2024]: <<https://www.kmk.org/themen/allgemeinbildende-schulen/weitere-unterrichtsinhalte-und-themen/sinti-und-roma.html>>.
- „Zentralrat Deutscher Sinti und Roma” [online, dostęp: 18 II 2024]: <<https://zentralrat.sintiundroma.de/>>.